

אימתי פסקה התכלת מישראל?

נושא זה, כבר נדון בעבר על ידי שני גדולי עולם – האדמו"ר מרדזין הרב חנוך הנך ליינר והרב יצחק אייזיק הרצוג, ואינני בא אלא לדון בדבריהם, ולהוסיף דברים שנתחדשו אחרי זמנם.

דעתו של האדמו"ר מרדזין

הרבי מרדזין מחזיק בדעה המאחרת את זמן היעלמות התכלת, ולדעתו התכלת הייתה מצויה אף בתקופת הגאונים. אפילו הרמב"ם, שכתב בפירוש המשנה (מנחות פ"ד מ"א) ובתשובה (קלח, מהד' בלאו) שאין התכלת מצויה בזמנו, לדעתו של הרבי מרדזין, מצא אחר כך את החלזון, ולכן ידע לציין בחיבורו (הלכות ציצית פ"ב הלכה ב) פרט אודות החלזון, שלא הוזכר בדברי חז"ל – "דמו שחור כדיו".

נתייחס, אחת לאחת, לראיותיו של הרבי מרדזין, שהביא בספרו 'שפוני טמוני חול' לחיזוק דעה זו.

א. הראב"ד בהשגותיו (הלכות ציצית פ"א הלכה ז) הביא את שיטת רב נטרונאי גאון בסידור כריכות הציצית, הכוללות את כריכות התכלת, ואין דרך הגאונים לסדר אלא ההלכות הנוגעות למעשה בשעתם.

על כך יש להעיר, שבספרו של הראב"ד – תמים דעים (סי' לט) – בקטע המקביל להשגתו על הרמב"ם, מובא בפירוש: "כורכים ועושים ד' כריכות ומניחים חלק בין כריכה לכריכה, ואותו חלק הוא מקום התכלת בזמן שהיה". אדרבה, משם ראייה להיפך, שבזמן רב נטרונאי גאון התכלת כבר לא הייתה מצויה, ובמקום כריכות התכלת הוא נהג להשאיר רווחים.

ב. בכסף משנה (הלכות ציצית שם) מובא, שהרב שמואל (שם: שמעון) בן חופני גאון חיבר ספר בהלכות ציצית ובו פרק בדיני התכלת. ושוב, על פי הכלל הנ"ל, שאין דרך הגאונים לסדר אלא ההלכות הנוגעות למעשה בשעתם, יש להוכיח שהתכלת בזמנו הייתה מצויה.

על כך יש להעיר, שבפרק זה (שמאז פורסם על ידי הרב יצחק אייזיק הרצוג) מובא בפירוש: "ובא לנו הידיעה (כלומר: ונמסר לנו במסורת) שהיו צובעים בדם חיה של ים ששמה חלזון". גם כאן רואים בפירוש, שבזמנו של הרב שמואל בן חופני גאון התכלת כבר לא הייתה מצויה.

ג. בעל הערוך ראה את החלזון וידע לציירו.

אמנם נכון הוא, שבעל הערוך בערך חלזון ב' צייר את צורת הטבעת הנקראת 'חלזון', הנזכר במסכת כלים (פי"ב מ"א), וציורו שרד בכמה כתבי יד (כת"י פריז heb.1218, וכת"י פארמא 3011), אך אין מדובר כאן, אלא בידיעת המושג הכללי - 'חלזון', הכולל מינים רבים, החיים בין בים ובין ביבשה, ולא במין המיוחד של החלזון, שהפיקו ממנו את התכלת.

ד. הרמב"ם בהלכות ציצית (פ"ב הלכה ב) הביא פרט אודות החלזון, שלא הוזכר בדברי חז"ל - "דמו שחור כדיו". מכאן, שהרמב"ם הכיר את החלזון. כמו כן, מתוך התשובה שהשיב לחכמי לונל בעניין התכלת - 'הלכה למעשה' - משמע "שהיה מצוי להם ונהגו בקיום מצות תכלת".

כבר אברהם עפשטיין, במאמרו 'החלזון והתכלת' (בית התלמוד, שנה ה', וייען תרמ"ז), ואחריו הרב מנחם מנדל כשר בתורה שלמה (כרך כב מילואים עמ' ט) השיגו על טענה זו, שהתשובה, שבה כותב הרמב"ם שאין התכלת מצויה בזמנו, נכתבה אחרי חיבורו - משנה תורה. לכך יש להוסיף את דברי רבי אברהם בן הרמב"ם בהלכות ציצית, שבתוך ספרו המספיק לעובדי ה', שנתגלו ופורסמו בימינו (מהד' ניסים דנה): "זוהי צורת עשיית הציצית בימינו שנעלמה בה ידיעת צביעת התכלת". ואם עדיין אין מכאן ראייה לאי ידיעת החלזון עצמו, אלא לאי ידיעת דרך הצביעה בלבד, הרי שדבריו הבאים מוכיחים זאת בפירוש: "ומשום אי הכרת דג זה על ידי מסורת מדויקת, נמנעה מהמאחרים עשיית התכלת". ספרו זה נכתב בוודאות אחרי חיבורו של אביו - הרמב"ם, שהרי הוא מרבה לצטט מתוכו ולהסתמך עליו.

לעצם השאלה - מהיכן הוציא הרמב"ם שדמו של החלזון שחור כדיו - הוצעו רעיונות אחרים בספר מערכי לשון (ערך חלזון) ובמאמריו של הרב הרצוג (ההד חוברת יב, אלול תרצ"ד עמ' יט ועוד). גם האדמו"ר מרדזין בעצמו, בספרו האחרון - עין התכלת (אות כב), פקפק בקביעתו הנ"ל בדעת הרמב"ם וכתב: "לא כתבנו זאת אלא על פי השערה, ואינו ראייה ברורה, כי אפשר ונוטה יותר שמצא כן מפורש באיזה מקום בדברי חז"ל, ואנחנו לא נדע מקור מקומו הטהור, כי היה לפנינו כמה מדרשי חז"ל אשר חסרים לנו".

בספרו השני - פתיל תכלת (בהקדמה), טען האדמו"ר מרדזין, שגם בזמנו של בעל הלכות גדולות התכלת עדיין הייתה מצויה, כי לדעת בעל המאור, הבה"ג פוסק שהתכלת מעכבת את הלבן, ואין זה סביר שבפסקו הוא פטר את עצמו מקיום מצות ציצית. נראה, שאין כוונתו של האדמו"ר מרדזין לומר, שהתכלת הייתה מצויה בימיו של כל מי שפסק שהתכלת מעכבת את הלבן, שהרי גם בעל המאור פסק כן, ובוודאי

שבזמנו כבר לא הייתה התכלת מצויה. אלא נראה, שגם ראייה זו היא על פי הכלל הנ"ל, שאין הגאונים מביאים בספריהם אלא הנוגע למעשה בשעתם, וכיון שבה"ג הביא בספרו את הלכות ציצית, הרי שראה אפשרות לקיימן בימיו. על כך יש להעיר שתי הערות. ראשית, ראינו מהדוגמאות הקודמות שכלל זה איננו מוכרח. שנית, אין לבעל המאור ראייה מפורשת שבה"ג פוסק שהתכלת מעכבת את הלבן, אלא הוא מסיק זאת מתוך כך שהמשנה "התכלת אינה מעכבת את הלבן" אינה מובאת בדבריו. אך ייתכן שיש סיבות אחרות לכך שבה"ג אינו מביא את המשנה. אדרבה, יש להביא ראייה להיפך, שדעתו לפסוק שהתכלת אינה מעכבת את הלבן, מכך שהוא מביא את הברייתא של רבי מאיר: "קשה עונשו של לבן מעונשה של תכלת. משל למלך בשר ודם, שאמר לשני עבדיו, לאחד אמר לו הבא לי חותם של טיט, ולאחד אמר לו הבא לי חותם של זהב. פשעו שניהם ולא הביאו. איזה עונשו מרובה? הרי אומר, זה שאמר לו של טיט ולא הביא".

דעתו של הרב הרצוג

הרב הרצוג, לעומתו, במאמרו 'אימתי פסקה התכלת מישראל?' (פורסם בתוך שי לישעיהו, תשט"ז, עמ' 81-85) מחזיק בדעה המקדימה את היעלמות התכלת. לטענתו, התכלת הייתה מצויה בימי אחרוני האמוראים, כמובא בגמרא (מנחות מג ע"א): "מר ממשכי אייתי תכלתא בשני רב אחאי", אך בימי רב אחא משבחה בעל השאילתות, מראשוני הגאונים, כבר פסקה ולא הייתה מצויה עוד. הוא מגיע למסקנה זו מכך, שבשאילתות "אין שום זכר לתכלת". עוד לפניו, הגיע הנצי"ב בפירושו לשאילתות - העמק שאלה (שאילתא קכו, עמ' נה) למסקנה דומה - "ורבנו (כלומר, בעל השאילתות) לא הביא דיני תכלת כלל משום שלא היה במקומו ובזמנו".

אך יש להעיר על כך, שבשאילתות לא הובאו הרבה דיני ציצית נוספים, כגון סדין בציצית, טלית כפולה, חיוב נשים וקטנים בציצית ועוד, ואין לדעת מה הם שיקוליו בהבאותיו ובהשמטותיו. ממילא, כל זמן שלא מצאנו אזכור מפורש על כך שהתכלת אינה מצויה, אין לקבוע מסמרות בדבר. ואם הכוונה לדיני עשיית חוליות, המובאים בברייתא (מנחות לט ע"א): "תאנא הפוחת לא יפחות משבע והמוסיף לא יוסיף על שלש עשרה, הפוחת לא יפחות משבע - כנגד שבעה רקיעים, והמוסיף לא יוסיף על שלש עשרה - כנגד שבעה רקיעים וששה איריין שביניהם. תנא כשהוא מתחילת מתחיל בלבן - הכנף מין כנף, וכשהוא מסיים, מסיים בלבן - מעלין בקודש ולא מורדין", שמן ההכרח הוא להביאם, יש להשיב על כך, שהשאילתות דחה ברייתא זו מהלכה, ופסק כדעת רב, המובאת שם: "נוי תכלת שלישי גדיל ושני שלישי ענף, ואי

גדיל לרובא נמי שפיר דמי, ואי נמי לא גדל בה אלא חוליא אחת כשרה". אף על פי שהרי"ף והרמב"ם לא ראו סתירה בין דינים אלה והביאו את שניהם להלכה, לשאלות ולגאונים אחרים יש שיטה אחרת בזה, ואכמ"ל. אותן ההערות יש להעיר גם לגבי הרא"ה, שמביא הרב הרצוג, מתוך השמטת דיני התכלת מספר הלכות גדולות.

האזכור המפורש, הקדום ביותר, לאי מציאות התכלת נמצא בדברי רב עמרם גאון (תשובות הגאונים גאוניקה, עמ' 330; הובאו גם בשערי תשובה סי' קנט בשם שר שלום גאון, ובאשכול, מהדורת אלבק, עמ' 205, בשם גאון סתם): "וששאלתם מהו הפוחת לא יפחות מז' והמוסיף לא יוסיף על י"ג, כשהיה תכלת ביד ישראל כך היו מטילין לאותו שליש גדיל". הרב הרצוג במאמרו הנ"ל (עמ' 84) רומז לתשובה זו: "מר שר שלום גאון מדבר על התכלת כעל דבר שהיה ואיננו עוד". מדבריו של הגאון משמע, שהתכלת לא נעלמה לגמרי, אלא שאין ביד ישראל להשיגה, ויש בכך, לדעתי, הד למגבלות שהטיל השלטון הרומאי על השימוש בה, כמו שידובר בזה להלן.

התכלת שהוזכרה על ידי רב נתן הכבלי בתיאור הכתרת ריש גלותא - "וכבר הכינו לו בבית הכנסת מבעוד יום מגדל עץ, ארכו ז' אמות ורחבו ג', ופורסים עליו בגדים נאים מן המשי ומן התכלת ומן הארגמן ומתולעת שני... ועל מקומו פרושו עליו בגד נאה על ראשו, ממעל למגדל, אחוז בכבלי בוץ וארגמן" (סדר עולם זוטא, בתוך סדר החכמים וקורות הימים מאת א. נאיבויר, תרמ"ז, ח"ב עמ' 83), אינה אלא לשון מליצית, הבנויה על הפסוקים מן התורה, שאינה משקפת במדויק את המציאות. הרב הרצוג במאמרו הנ"ל החליף את רב נתן הכבלי ברב שרירא גאון, וגם נתן הסבר אחר להימצאות התכלת בדבריו - "זכר התכלת אינו מוכיח בשום אופן על מציאותה של תכלת ציצית. המוכן הוא: בגד צבוע הדומה במראה לתכלת, אבל לא תכלת צבועה בדם החלזון".

הרב הרצוג ראה בדבריו של הנוסע הידוע רבי בנימין מטודלה אזכור של תעשיית הפורפורה בידי יהודי צור, הקשורה לצביעת התכלת, ותהה על כך, מדוע לא היה שום ניסיון מצדם להחיות את קיום מצנת התכלת. אך כל הדבר בטעות יסודו - הרב הרצוג הסתמך על גרסה משובשת של הספר - מסעות רבי בנימין מטודלה, בהוצאת א. אשר, ועל תרגומו המוטעה. בגרסה ההיא נאמר (כרך א עמ' ל): "ויש ליהודים שם ספינות בים ושם אומני הזכוכית הטוב הידוע צורי החשוב בכל הארצות ושם ימצא הסיקר הטוב". 'הסיקר' מתורגם על ידי א. אשר (שם בעמ' 63) כ'צבע הפורפורה' (אגב, הרב הרצוג עצמו במאמרו האנגלי בהערות [עמ' 131, הערה 398] הסתייג

במקצת מקביעה זו וטען שמדובר שם בפורפורה אדומה בלבד. 'סיקר', לדעתו, הוא צבע אדום). אך, לפי הגרסה המתוקנת שבהוצאת אדלר (עמ' כ-כא), אין מדובר שם אלא בסוקר - "ושם ימצא האסוקר (הצוקרו, לפי גרסאות אחרות) הטוב, כי שם זורעין אותו ובאין מכל הארצות לקנותו". משפט שלם נשמט בהוצאת א. אשר, המוכיח בפירוש שלא מדובר שם בצבע מן החלזונות!

האזכור המפורש השני, מתקופת הגאונים, המדובר והידוע מאוד, נמצא במדרש תנחומא לפרשת שלח (הוצאת בובר סי' ל, ובמקבילתו במדרש במדבר רבה פרשה יז אות ה): "ועכשיו אין לנו אלא לבן, שהתכלת נגנז", אך אין לדעת במדויק מתי נסתיימה עריכתו של מדרש זה.

מתי פסק הארגמן?

כשם שראוי להתחקות אחר זמן היעלמותה של התכלת, כך ראוי וחשוב לברר את זמן היעלמותו של צבע-האח - הארגמן.

אזכור הארגמן נפוץ בדברי חז"ל כמעט באותה מידה כמו אזכור התכלת. אך המתבונן באותם המקומות, שמוזכרים בהם התכלת או הארגמן, יעמוד על תופעה מפתיעה מאוד - התכלת מוזכרת תמיד רק בהקשר הלכתי או אגדי, אבל בענייני חולין, בין חומרי המשק והחפצים של חיי היום יום, מוזכר הארגמן בלבד. לדוגמה: משיחות של ארגמן בין הבגדים השונים בעניין איסור כלאיים (כלאים פ"ט מ"ט), לשונות של ארגמן בין האבדות השונות שאין חייב להכריז (כבא מציעא פ"ב מ"א), הארגמן המוזכר כמה פעמים בין כלי האריגה (כלים פכ"א ופרקים כו-כז), הארגמן שבבגד בעניין נגעים (נגעים פי"א מ"י), בין החומרים בעניין ההוצאה מרשות לרשות בשבת (תוספתא שבת ט, ז) ובעניין מוקצה (שם יד, ד), ובספרי (דברים, פסקא פא) בעניין איסור לצאת בארגמן מפני איסור הליכה בחוקות הגוים.

אם נקבל את הטענה שהתכלת והארגמן היו מופקים ממקור אחד - חלזון הפורפורה, יהיה לנו הסבר מניח את הדעת לתופעה מפתיעה זו. שמו של הצבע היחיד הידוע בעולם היווני-הרומי, על כל גווניו, המופק מחלזונות הים, היה 'פורפורה'. התרגום האוטומטי, השגור והמקובל של השם 'פורפורה' הוא 'ארגמן', כפי שעולה מן התרגומים היווניים של התורה. אם כן, בחיי היום יום, בהשפעת השפות הזרות, כינו גם את התכלת בשם ארגמן, ולכן אין זכר לתכלת בעניינים אלה, אך כשדיברו על התכלת בהקשר הלכתי או כשציטטו פסוק, השתמשו בלשון התורה, וכינו אותה בשם 'תכלת'.

ללא ספק, השימוש בארגמן פסק בזמן כלשהו, אחרי שהיה מצוי בתקופת התנאים והאמוראים, אך אין לנו דרך לברר את זמן היעלמותו באופן מדויק. בניגוד לתכלת,

אין אפשרות למצוא אזכור מפורש בדברי הגאונים על היעדרו של הארגמן, כיון שאין לו נגיעה להלכה (חוץ מלכלי בית המקדש).

במכתבי הסוחרים מסוף תקופת הגאונים, שנמצאו בגניזה הקהירית, נזכר הארגמן (ליתר דיוק - ארגואן בערבית-יהודית) מספר פעמים (ראו בספר במלכות ישמעאל בתקופת הגאונים, משה גיל, כרך א עמ' 681, 697, כרך ג עמ' 67, 82, 675, כרך ד עמ' 314, 561, 564). אין לנו שום הכרח לומר, שמדובר בארגמן המקורי, ומסתבר שמדובר שם בצבע, המופק ממקור אחר, הנקרא באותו שם. נראה, שזה מה שגרם לאנשי הדורות ההם לא לזהות עוד את הארגמן עם הצבע המופק מהחלזון (ראה פירוש המשנה לרמב"ם כלאים פ"ט מ"א).

עניין מיוחד יש במכתב מהגניזה שפרסם שלמה דב גויטיין (בתוך: הישוב בארץ-ישראל בראשית האסלאם ובתקופת הצלבנים, עמ' 302), בו מצא, לכאורה, אסמכתא לכך שהפקת הצבע מהחלזונות נמשכה אף אל תוך תקופת הצלבנים. תוכן המכתב איננו קשור כלל לתהליך הפקת הצבע, אלא יש בה תלונה על האנשים מאלכסנדריה, הנקראים 'מחאריין', השותים בירה במסבאות. הראיה נשענת על מילה אחת בלבד - 'מחאריין', שגויטיין מתרגמה כ'דייגי צדפי חלזון'. משה גיל, שפרסמה שנית (בתוך: ארץ-ישראל בתקופה המוסלמית הראשונה, ח"ב עמ' 514), כנראה היה מסופק, לעומתו, בתרגומה, ותרגמה כ'דייגים' סתם עם סימן שאלה בצידה (ובהערה כתב: מחאריין, דייגים של צדפות הארגמן, בהסתמך על גויטיין).

ברומה למכתבים מהגניזה, קרוב לאותה תקופה, אנו מוצאים את הארגמן במסעותיו של רבי בנימין מטודלה. הוא מזכירו בשלושה מקומות: בט"ב, עיר ביוון - "ובה כמו אלפים יהודים הם האומנים הטובים לעשות בגדי משי וארגמן בארץ היוונים", בקושטא - "ומביאים מכל ארץ יוון כל המכס בכל שנה ושנה וממלא ממנו מגדלים מבגדי משי וארגמן וזהב", ובכגדד - "כולם מלובשים בגדי משי וארגמן". גם כאן אפשר לומר, שאין מדובר בארגמן המקורי, אך לגבי ארץ יוון, שהיא ארץ הביזנטים, תיתכן גם משמעות אחרת, כמו שיבואר לקמן.

הגורמים להיעלמות התכלת והארגמן

השימוש בתכלת ובארגמן הלך והצטמצם במרוצת הדורות, כתוצאה מכמה גורמים: א. המגבלות שהטילו הקיסרים הרומיים והביזנטיים השונים על השימוש בצבע ה'פורפורה' על ידי הציבור הרחב. צבע זה יועד לאנשי אליטה בלבד, והפך לסמל השלטון. כבר בגמרא מוצאים אנו הדים למגבלות אלה: "שלחו ליה לרבא: זוג בא מרקת, ותפשו נשר, ובידם דברים הנעשה בלזו, ומאי ניהו - תכלת, בזכות הרחמים

ובזכותם יצאו בשלום. ועמוסי יריכי נחשון בקשו לקבוע נציב אחד, ולא הניחן אדומי הלז, אבל בעלי אסופות נאספו, וקבעו לו נציב אחד בירח שמת בו אהרן הכהן" (סנהדרין יב ע"ב). וכבר האריכו בעניין זה בפירוט רב, הרב הרצוג וכותבים אחרים.

ב. התמעטות מספר החלזונות כתוצאה מהדייג המוגבר, בעקבות הלהט העז של השלטון לפורפורה (ראו המשביר, יוסף שיינהאק, ערך חלזון בסוף הערה קי). רמז לזה אפשר לראות בדברי הספרי (וזאת הברכה, שנד): "אמר רבי יוסי: פעם אחת הייתי מהלך מכזיב לצור, ומצאתי זקן אחד. אמרתי לו: פרנסתך כמה? אמר לי: מחלזון. אמרתי לו: וכי מצוי הוא?! אמר לי: השמים, שיש מקום בים שמוטל בהרים, וסממיות מקיפות אותו, ואין לך אדם שהולך לשם, שאין סממיות מכישות אותו, ומת ונימק במקומו. אמרתי: ניכר הוא, שגנוז לצדיקים לעתיד לבא".

ג. הכיבוש הערבי של חופי ארץ ישראל והוצאתם מידי השלטון הביזנטי, והצטמצמות צביעת הפורפורה לאזור שליטת הביזנטים בלבד (בסופו של דבר גם הוא נפל בידי הטורקים סמוך לגירוש ספרד, וכך נכחדה תעשיית צבע הפורפורה מן העולם).

ד. כניסת חומרי צביעה חדשים וזולים יותר לשוק העולמי, כמו ה'ניל' וה'לכה'. כדברי הרדב"ז בתשובתו (ח"ב סי' תרפה): "ואפשר שעד היום הוא מצוי (כלומר: החלזון), אלא שאין מכירין אותו, או שאין יודעין לצודו. גם כי אינם צריכים לו, שצבע הדומה לתכלת מצוי הרבה, דהיינו איסטס, הנקרא בערבי ניל. וצובעין אותו באופן אומנות, שאינו עובר אפילו על ידי גיהוץ".

להפסקת קיום התכלת בציצית היו שני גורמים נוספים:

א. התפזרות היישוב היהודי והתרחקותו מחופי הים - מקום הפקת התכלת. אפילו בתקופת האמוראים הובאה התכלת לבלב טיפין טיפין, כמו שמשמע מן הגמרא (מנחות מג ע"א): "מר ממשכי אייתי תכלתא בשני רב אחאי". ההלכה, שאין התכלת מעכבת את הלבן, הביאה לידי כך, שלא התאמצו להתגבר על הקושי בהשגת התכלת, והסתפקו בקיום המצוה בלבן בלבד. כך כותב המגיד מדובנא בספר המידות (שער הדעת פרק טז): "ולולא קבלנו שאין התכלת מעכב את הלבן בזמן הזה אפשר היינו מחזרים אף אחריו, כאשר אנחנו שולחים למרחקים להביא אתרוג ולולב והדס".

ב. המשי, חומר חדש שהגיע מהמזרח הרחוק, התחבב על האצולה הביזנטית ודחק את הצמר, היחיד הכשר למצווה, מתעשיית הפורפורה.

חשובים לעניינו דברי הרמב"ן בפירושו לתורה (שמות כח ב): "והתכלת גם היום לא ירים איש את ידו ללבוש חוץ ממלך גוים" (ברור שכוונתו לתכלת כחומר, ולא

לתכלת כמראה, כי בזה הוא מביא ראייה ליוקרה ולחשיבותה של התכלת, ככל שאר החומרים, המובאים שם, ששימשו לבניית המשכן ולעשיית בגדי הכהונה. ועוד, יש לנו ללמוד מ'מלך גוים' עצמו, שלבושו היה מיוחד בחומר, שממנו הוא היה עשוי, ולא רק במראהו).

מיהו אותו 'מלך גוים', שעליו מדבר הרמב"ן, ומה הוא לבש? מסתבר, ש'מלך גוים' זה הוא האפיפיור היושב ברומי (ראו בפירושו הרמב"ן לבראשית יד, א: "ומלך גוים - המלך על עמים שונים אשר שמוהו עליהם לראש ולקצין, רמז למלך רומי אשר המלך על עיר מקובצת מעמים רבים, כיתים ואדום ויתר גוים"), שלבש פורפורה כסמל השליטה והמלכות. האפיפיורים בתקופת הרמב"ן אחזו ברעיון, שלהם לשלוט על העולם. הם התערבו בענייני המדינות, הכתירו והורידו מלכים של ארצות אירופה. הם נהגו בעצמם גינוני מלכות כמיטב המסורת של קיסרי האימפריה הרומית. לצורך זה הם נזקקו לבגדי פורפורה, שקיבלום כמתנות דיפלומטיות מקונסטנטינופול בירת הביזנטים, המקור היחיד באותן הזמנים למוצר יוקרה זה. רק בה ידעו את סוד הפקתה, ושמרו עליו מכל משמר.

מדברי רמב"ן אלה, רואים אנו מה היה מצב העניינים בימיו - למרות שידעו לזהות את התכלת עם הפורפורה, לא היה בכך ערך מעשי לקיום מצות ציצית. התכלת הפכה להיות נחלתו של חוג מצומצם מאוד, האפיפיור ודומיו, ולאדם מן היישוב לא הייתה שום אפשרות להשיגה. לאחר נפילת קונסטנטינופול בידי הטורקים, או אולי אף לפני כן, בזמן החרבתה על ידי הצלבנים, לא היה המשך גם למעט הזה, וחוגי הכמורה נאלצו להסתפק בתחליפים, שהמשיכו לשאת את שם הפורפורה לשווא.

גדול הפוסקים, החוות יאיר, בפירושו לשולחן ערוך מקור חיים (או"ח סי' יח, ב), רבי אברהם הרופא פורטלאונה בספרו שלטי גבורים (מנטובה שע"ב פרק עט; מכון ירושלים תש"ע, עמ' שדמ) והרב בנימין מוספיא במוסף הערוך (ערך פרפירא), גם הם כרמב"ן, מזהים את התכלת עם הפורפורה, אך בוודאי היה זה להם כדיעה בעלמא, שאינה מעידה על מציאות התכלת בימיהם.